

Considerații preliminare privind cercetările arheologice de la Chitila-Fermă

dr. VASILE BORONEANȚ

8651 ✓

Cu aproximativ 15 ani în urmă Aristide Ștefănescu a identificat la Chitila, pe malul drept al Colentinei, un tell neolitic pe care l-a atribuit culturii Gumelnița. Nu era amenințat cu distrugerea. În primăvara anului 1982, cu ocazia cercetărilor de teren efectuate în vederea întocmirii repertoriului arheologic al Bucureștilor a fost revăzut și tellul, constatându-se că din el nu se mai păstrează decât o mică parte, fiind distrus cu ocazia efectuării unor lucrări de îmbunătățiri funciare. S-a mai păstrat din el aproximativ 4-6 m din lungime, 18-20 m din lățime. Partea păstrată se află între gardul de sîrmă împletită și apa Colentinei. După relatările lui Aristide Ștefănescu¹ și după constatările noastre din teren, tellul trebuie să fi avut aproximativ 100 m lungime și 80 m lățime. Cît s-a mai păstrat are o înălțime aproximativ de 0,80 m. Trebuie să fi fost mai înalt, de altfel, așa declara și mecanizatorul care l-a spart². Pe centrul porțiunii păstrate, între timp, s-a implantat și un stîlp de beton pentru rețeaua de înaltă tensiune. Acum tellul se află în perimetrul Fermei nr. 2, Mogoșoaia, fiind plantat cu pomi fructiferi. Este în partea de N-E a localității Chitila pe malul râului Colentina care aici face o buclă, transformată prin colmatare într-o mlaștină cu trestie și păpuriș, precum și cu vegetație arboricolă și faună specifică. La V, în capătul buclei, se află o stație de pompare a apei pentru irigarea fermei. Orientarea tellului era N-S. Lucrările de amenajare și îmbunătățiri funciare în zonă sînt în curs de desfășurare.

Săpăturile începute de noi în 1982 se situează în partea de N a fostului tell, pe porțiunea păstrată dintre gardul de sîrmă ce împrejmuește ferma, și și-au propus efectuarea observațiilor stratigrafice, cît mai este posibil, pentru a se putea reconstitui succesiunea locuirilor omenești pe baze științifice. S-au trasat două secțiuni perpendiculare pe Colentina de cîte 8x2 m fiecare.

Cea mai veche locuire identificată pînă acum aici s-a depus peste un strat de culoare castanie – un humus îngropat. Prima depunere arheologică în care s-a găsit și cel mai vechi nivel de vetre de locuință este de culoare cenușie, mai închisă la bază și mai deschisă (spre gălbui) în partea superioară. În cea de la bază se află locuirea de tip Bolintineanu³ iar în cea superioară o locuire care ar putea aparține fazei Giulești⁴ sau unei etape mai noi a fazei Bolintineanu. Și în acest din urmă orizont s-a găsit un nivel de vetre de locuințe cu platformă de pămînt ars. Urmează o depunere argilooasă gălbuie, sterilă arheologic, dar care nu acoperă uniform întreaga suprafață săpată. Peste aceasta se suprapune o succesiune de cinci orizonturi de locuire într-un pămînt de culoare cenușie cu nuanțe de galben, mai închise sau mai deschise. Cu excepția celui inferior toate înglobează cîte una sau chiar două vetre de locuință cu platformă de pămînt ars sau vetre de foc în afara

locuințelor. Aceste depuneri arheologice aparțin perioadei de trecere de la cultura Boian la Gumelnița⁵. Acestea sînt acoperite de o depunere cafenie cu două orizonturi, cel de jos mai deschis, cel de deasupra mai închis. În ele se află materiale aparținînd culturii Gumelnița⁶. Deasupra se află un strat humusoid în formare de culoare negricioasă cu materiale ceramice rare și foarte fragmentare.

Suprafața săpată a fost împărțită în patru carouri. Succesiunea stratigrafică prezentată mai sus a fost distrusă pînă la 0,60–0,65 m adîncime în caroul 4 și parțial la aproximativ aceeași adîncime în caroul 3. Sub această adîncime succesiunea era normală, fiind deranjată pe alocuri de vizuini de vulpi. În secțiunea I s-a făcut un șanț de control stratigrafic paralel cu peretele median, lat de 0,40 m și adînc de 0,50 m. În el nu s-au găsit dovezi de locuire.

Locuințele. În caroul 4 al ambelor secțiuni s-au dezvelit două vetre de locuință cu plan rectangular făcute din pămînt bătut și ars. Ele se suprapuneau. Cea din secțiunea a II-a era cu aproximativ 10 cm mai jos decît cea din secțiunea I și a fost distrusă parțial de aceasta din urmă. Grosimea platformei arse este de 7–10 cm, iar la suprafață avea o scliviseală. Vatra de deasupra părea a avea o formă ușor trapezoidală, în sensul că pe latura de E lățimea era mai mică de 1 m, iar la V de 1,15 m. Latura de S era lungă de numai 1,90 m, față de 2 m pe latura de N. Cele două nivele de vetre credem că aparțin aceleiași locuințe care a fost refăcută de două ori. Credem, de asemenea, că intrarea era pe partea de E, deoarece la mică distanță de capătul platformei se afla o vatră de foc circulară în aer liber, înconjurată de multe deșeuri alimentare, cenușă, cărbune etc. Nici această vatră nu era întimplătoare, deoarece era bine arsă și făcută tot din pămînt bătut, de formă aproximativ circulară, făjuită, cu diametrul de 0,40 m. Această vatră, probabil, servea la prepararea alimentelor. Pe platforma superioară s-a găsit și o rîșniță de piatră, multă ceramică, niște greutateți de plasă, unelte de os și silex.

În același strat, în caroul 1, s-a găsit o altă vatră ceva mai mare, cu diametrul de 0,60 m, făcută cu grijă cu făjuială. În jurul său se afla multă cenușă, arsură, cărbune, ceramică fragmentară și o bucată de malachit. Credem că a fost făcută în apropierea unei locuințe rămase în afara săpăturii, în partea de V. În imediata apropiere a vetrei s-a găsit o groapă de formă circulară de aproximativ 0,50 m, adîncită cu aproximativ 10 cm față de nivelul de călcare în care s-au găsit fragmente ceramice. Poate să fi fost o groapă de epocă care s-a umplut intenționat sau întimplător în epocă.

În stratul aparținînd perioadei de tranziție s-au găsit, după cum am arătat, mai multe nivele de vetre de casă cu platformă arsă. Nici una dintre acestea nu a fost găsită întregă. În nivelul inferior nu s-a găsit nici una, în celelalte nivele care le suprapun s-au găsit cinci. În nivelul trei erau două. Au fost mult deranjate de gropile de vulpi. Dintre vetre, una este mai interesantă, cea care pe platformă, pe partea de N, dar pe mijloc avea o pată intens arsă, cu o arsură mai groasă pe care, presupunem, se făcea focul în vreme de iarnă. Nu a fost săpată în întregime, deoarece a rămas în perete, în zona stîlpului de înaltă tensiune. Locuințele din această perioadă se deosebesc de cele din faza Bolintineanu prin aceea că au altă orientare. Sînt orientate E-V. O altă caracteristică a lor este aceea că sînt mult mai încăpătoare. Locuința cu vatra focului în interior avea 3,60x1,80 m. Celelalte aveau dimensiuni apropiate. Arsura platformei nu era la fel de groasă la toate și nici la fel de bine păstrată.

Ceramica. În fiecare din orizonturile prezentate s-au găsit numeroase fragmente ceramice. Pasta ceramicii este în general aceeași în ambele culturi,

Boian și Gumelnița, conținând în compoziție la categoria comună, substanțe organice – adevărat mai numeroase în Boian-Bolintineanu – iar la categoria fină și semifină nisip și cioburi pisate sau chiar calcar. O diferență sesizabilă este însă la culoarea vaselor. Începând cu perioada de tranziție cioburile provenind de la vase de culoare cărămiziu-portocalie, sînt mai numeroase, mai ales la categoria fină și semifină. În ce privește formele, menționăm un repertoriu mai sărac în faza Bolintineanu – cu numeroase fragmente din vase bombate, cu profil îngroșat în partea bombată a vaselor, în legătură cu care ne întrebăm dacă este o caracteristică de epocă sau o preluare din tradiția culturii cu ceramică lineară. Dar, alături de acestea, se întîlnesc și suporturi de vase mai mici sau mai mari, vase mari de provizii, castroane etc. În faza Giulești se constată o îngustare a fundului cănițelor (paharelor) și chiar castroanelor, precum și o diversificare a subtipurilor. Apare și un tip de vas cu picior plin, vase-strecurătoare și altărase. În etapa de tranziție, precum și în Gumelnița predomină castroanele cu numeroase subtipuri, unele cu fundul foarte mic și gura foarte largă. Vasele bombate – ușor turtite – au o fațetare lată pe exteriorul rotundului maxim. Toate formele de vase inclusiv suporturile, vasele cu picior și chiar tăvițele se diversifică mult. Formele sînt toate specifice culturilor menționate⁷.

Domeniul marilor transformări și evoluții îl constituie decorul care oglindește marea gamă de elemente de stil și de mijloace de exprimare, pe toate categoriile ceramice, scoțînd în evidență existența unui centru genetic aici în centrul Cîmpiei Române, răscruce a întîlnirii curenților culturale venite dinspre sudul și S-V mediteraneean, vestul central european și N-E stepic. Considerăm că ceramica culturii Boian-Bolintineanu este profund dominată de fondul autohton Criș. Trebuie să ne gîndim în special la marea masă de vase și forme a ceramicii comune din pastă cu pleavă sau nisip ca în etapa tîrzie a acestei culturi, ornamentată cu barbotină sau doar netezită, la ornamentul făcut cu unghia, la liniile incizate coborîtoare sau înclinate și în rețea, la motivul din benzi simple sau hașurate – motiv în scăriță – care se mențin cam în aceleași proporții ca în cultura Criș, la motivele din butoni lustruiți, la lustruirea ceramicii, la caneluri adevărat mai largi, nu cea mărunță (pliseurile), dispusă orizontal sau vertical, Descoperirea unei ceramici cu ornament făcut cu unghia, dispus în șiruri sau metope, ne îndreptățește să credem că motivele din linii incizate cu creștături derivă din aplicarea motivului făcut cu unghia pe linie incizată pentru păstrarea șirului. În acest proces nu trebuie minimalizată contribuția culturii Dudești⁸ care se dovedește a fi păstrătoarea tradițiilor amintite mai sus, pe care printr-un proces de evoluție internă, sub influența transformărilor social-economice și artistice de epocă, le diversifică și le combină creator. Boianul – în faza Bolintineanu – preia unele dintre aceste elemente și, în același spirit creator, le combină pe ceramică și, după opinia noastră, în urma cercetărilor de la Chitila, oferă cheia înțelegerii întregii culturi Boian. Cercetările viitoare credem că vor putea lămuri dacă într-o etapă de sfîrșit de Bolintineanu și început de Giulești se face așezarea în tipar a evoluției sale; aceasta se produce aproximativ în momentul istoric cînd întreg fondul vechi etnic, prin evoluții specifice, se regionalizează făcînd opoziție elementului central european reprezentat etnic și lingvistic prin cultura ceramicii lineare. De la aceasta se încearcă preluarea unor elemente care vor rămîne însă periferice, pierzîndu-se în tradițiile vechi. Procesul este îndelungat și durează pe întreaga evoluție a culturii Boian⁹. Nu ne putem da seama, în stadiul actual al cercetărilor noastre, de amploarea aportului datorat influenței culturii Precucuteni¹⁰ pe care o considerăm ca pe o variantă regională a unui proces care începe o dată cu evoluția culturii

Vinča, născută în opinia noastră dintr-o specializare regională a culturii Starčevo-Criș. Pe acest fond al înnoirilor culturale, sub impulsurile invențiilor din câmpul activităților tehnico-economice de epocă, trebuie plasată apariția și evoluția modului de ornamentare prin excizie, cu câmpuri ferite și excizate, și a apariției ceramicii ornamentate prin grafitare a întregii suprafețe a vaselor sau numai a unor părți, a executării unor motive ornamentale care au fost specifice culturii Criș¹¹ și apoi și a unor elemente triunghiulare (dinte de lup), prezentate în descoperirile noastre încă din etapa Giulești și din perioada de tranziție spre Gumelnița.

Pe acest fond menționăm prezența unor elemente de decor de manieră, pe care deocamdată ne permitem să o denumim „Vincoida”, pe o ceramică cu o pastă în care se află introdus mult nisip, ornamentată cu figuri geometrice mai largi, decorate la colțuri cu împunsături sau linii perpendiculare, precum și a unor ornamente din înțepături profunde pe aceeași pastă, dispuse în benzi înrămate sau nu, iar pe castroane cu buza adusă spre interior, ornamente din benzi incizate, simple sau hașurate. Menționăm, de asemenea, o categorie de vase din pastă fină, bine arse, îngrijit lustruită, care pot fi socotite de influența lineară¹², dar pe care apar creștături și alveole lustruite. Ele sînt cunoscute precucutenianului¹³, dar sînt relativ numeroase în depunerile specifice perioadei de tranziție la cultura Gumelnița. Par a-și face apariția încă din faza Bolintineanu, influențînd poate tehnica și motivistica culturii precucuteni¹⁴.

Cele mai multe dintre motivele specifice perioadei de tranziție sînt continuate în straturile aparținînd culturii Gumelnița¹⁵. Menționăm că săpăturile au prins numai în mică măsură acest strat, se impune, deci, cercetarea în porțiunea în care se mai păstrează spre a ne putea face o părere cît mai clară asupra continuării procesului de evoluție și asupra elementelor noi apărute. După datele pe care le avem aparțin Gumelniței (Gumelnița A-B).

Între elementele de decor mai deosebite, folosite în perioada de trecere la Gumelnița trebuie să amintim pastilele mai mici sau mai mari în relief lustruite pe ceramică portocaliu-cărămizie, dar pastile se întîlnesc și grafitate. Între acestea, mai interesantă este aceea făcută în exteriorul unui castron pe care este realizat un motiv uman schematizat-stilizat prin ciocănirea sau scobirea pojghiței grafitate. El este un motiv de tradiție în mezoliticul și neoliticul balcano-danubian folosit în epoca bronzului și a fierului, trecînd în tradiția ornamentală din epoca istorică și în patrimoniu motivisticii artei populare românești. Ornamentarea cu pastile este practică și în cultura Gumelnița atît în relief, cît și pe ceramica pictată cu grafit¹⁶.

Din toate nivelele provin figurine de lut antropomorfe sau zoomorfe decorate cu motive geometrice sau fără ornamente. S-au descoperit de asemenea mai multe greutăți de război sau de plasă de pescuit făcute din lut, fusaiile cioplite din cioburi de vase etc.

S-a recoltat o mare cantitate de oase de animale domestice aparținînd unor specii de bovine, ovi-caprine, porc, mistreț, cerb, căprioară, iepure etc. Unele oase, după consumarea cărnii, au fost prelucrate în unelte de tipul sulelor, spatulelor, vîrfurilor de săgeată și chiar în piese de tipul sulelor, spatulelor, vîrfurilor de săgeată și chiar în piese de podoabă cum ar fi un fragment de inel găsit în locuința nr. 2 Bolintineanu. Un corn de cerb lustruit și perforat la un capăt a fost folosit ca pandantiv; mai deosebită este o patină de os și un metatars de bovideu cioplit în patru muchii pînă la canalul medular¹⁷.

S-au găsit mai multe părți de schelet uman. După un prim examen făcut de specialistul Dardu Nicolăescu-Plopșor, ele aparțin unui copil sub 6 ani (infans II), unei adolescente de aproximativ 16 ani și unui adult de 20-23 ani¹⁸.

Atît din orizonturile de locuire Boian, cît și Gumelnița provin unelte de silix de tipul așchiilor și lamelor simple sau retușate, gratoarelor pieselor denticulate sau cu scobitură.

În orizontul de locuire din vremea fazei Bolintineanu s-a găsit și o daltă de silix maro-deschis, bine șlefuit, iar în cele aparținînd etapei de tranziție și Gumelnița, cîte un topor de piatră găurit¹⁹.

Subliniem de asemenea faptul că în primul nivel al stratului Gumelnița (probabil A1) a fost descoperită o brățară de aramă, cu diametrul maxim de 5,8 cm. Este executată dintr-o sîrmă cu profil plat oval, ale cărei capete crestate în cap de șarpe se petrec. Lățimea sîrmei este în medie de 9 mm și grosimea de 4 mm, greutatea 52,50 g. Este importantă prin formă și crestătura de la capete, fiind prima găsită pe teritoriul țării noastre²⁰ în acest mediu. Ea stă la originea brățărilor terminate cu capete de șarpe, oferind un argument în favoarea părerilor exprimate de cercetătorii V. Pârvan, I. Andrieșescu, N. Iorga, anume că arta traco-dacilor își are obîrșia în milenii anterioare. Brățări din aur cu capetele petrecute, dar fără crestarea capetelor, s-au găsit la Hotnica în Bulgaria, în apropiere de Tîrnovo²¹, mai mult sau mai puțin contemporane cu brățara descoperită de noi.

Acestea sînt principalele probleme puse de descoperirile de la Chitila-Fermă din anul 1982.

Mai 1983

Considérations préliminaires concernant les fouilles archéologiques de Chitila-Fermă

Résumé

En 1982 on a fouillé le tell du nord-est de Chitila, sur la rive droite de la Colentina, identifié environ 15 années auparavant comme tell néolithique et attribué à la culture de Gumelnița.

On en conserve une petite partie plantée d'arbres fruitiers, le reste étant détruit à l'occasion des ouvrages d'amélioration foncière encore en cours.

Lors des fouilles de 1982 on a découvert les traces d'habitations, de la céramique à une décoration diverse – reflétant les changements et l'évolution de la période de son exécution des os d'animaux domestiques, des parties de squelettes humains, des outils en silix, un bracelet de cuivre aux bouts façonnés en forme de tête de serpent susceptibles d'être datés de Gumelnița.

Note

1. Aristide Ștefănescu ne-a însoțit în teren ajutîndu-ne la identificarea așezării și delimitarea sa.
2. Mecanizatorul ne-a declarat că lama buldozerului scotea nenumărate craniile de om, greu de spus dacă nu erau de animale, multe oale și cioburi pe care le-a împins în partea de V a așezării unde se afla o mică văioagă, precum și în partea de S unde se afla un teren bălțit.
3. E. Comșa, *Stadiul cercetărilor despre viața oamenilor din tîza Bolintineanu a culturii Boian*,

- in SCIV VI, 1955, 1-2, p. 13-43; D. Berciu, *Sur le resultat du contrôle stratigraphique à Tangion et à Petru Rareș* (1956-1957, Dacia III, 1959, p. 59-78).
4. E. Comșa, *Considerații cu privire la evoluția culturii Boian*, în SCIV V, 1954, 3-4, p. 360-392; D. Berciu, *op. cit.*
 5. D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra*. Raport preliminar în Publicațiile Muzeului Municipiului București, I, 1934, p. 6-31; D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangîru* (1934), în Buletinul Muzeului județean Vlașca, I-II, 1937, p. 7-22; Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov*, I, *Așezarea neolitică*, în Materiale, V, 1959, p. 163-167.
 6. Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în Dacia II, 1925, p. 29-103; D. Berciu, *Sur les resultats.... op. cit.*
 7. D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului din România*, București, 1961, p. 373-409; E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 19-123.
 8. E. Comșa, *La civilization neolithique Dudești*, în Bericht über den V internationalere Kongress für vor und Frühgeschichte, Hamburg-Berlin, 1961, p. 58.
 9. E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, *op. cit.*
 10. Silvia Marinescu-Bilcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 55-80.
 11. D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului...*, p. 21.
 12. Virgil Teodorescu, *Date preliminare privind cultura cu ceramică lineară din teritoriul de la sud de Carpați ai României*, în SCIV, 17, 1966, 2, p. 223-234.
 13. Alexandrina Alexandrescu.
 14. D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului...*, p. 375-428.
 15. *Idem*, p. 429-470.
 16. *Idem*.
 17. Determinarea preliminară a făcut-o Alexandra Bolomey care va efectua și studiul oaselor, căreia îi mulțumim.
 18. Mulțumim pentru aprecierile făcute.
 19. E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian...*, p. 81-85; Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, p. 50-52.
 20. E. Comșa, *L'utilisation du cuivre par les communautés de la culture Gumelnița du territoire roumain*, în Studia Praehistorica, 1-2, 1978, p. 109-120.
 21. G. J. Georgiev, *Das Spätchalcolithikum in Bulgarien im Licht der neuesten archäologischen Untersuchungen*, în Studia Praehistorica, 1-2, 1978, p. 72-76.